

Проф. др Ђорђе БОРОЗАН

ЦЕТИЊЕ И ЦЕТИЊСКИ КРАЈ У ДЈЕЛУ ДР ДУШАНА МАРТИНОВИЋА

Бавећи се педагошким, стручним, научним и публицистичким радом, др Душан Мартиновић, научни савјетник и члан Црногорске академије наука и умјетности, остварио је импозантно дјело проучавањем низа научних области: географије, туризмологије, културне историје, антропо-географије, библиографије, библиологије, књижевне историје и историје штампарства, биографије и фолклористике. Свој вишедеценијски рад у области црногорске културе, просвјете и образовања везао је за Црну Гору, сагледавајући и аналитички обрађујући простор и вријеме, догађаје, збивања и процесе у вишевјековној временској вертикали. Публикујући радове од 1959. године, у часописима, ревијама и монографијама, остварио је завидну библиографију од преко 800 радова, од чега педесетак чине монографије. Обиле књига из наведених области и систематично обрађени проблеми у студијама, расправама, чланцима и прилозима, свједоче да се ради о аутору изузетног научног и стручног сензибилитета, истраживачу чија енергија изазива дивљење и зналцу чије интердисциплинарно знање кореспондира с мноштвом сазнајних достигнућа низа научних дисциплина. Надограђујући увијек недокучиву путању сазнања новим чињеницама и подацима исказаним особеним и препознатљивим стилем и методом обраде тема поменутих научних области, др Душан Мартиновић остварио је дјело које свједочи о особитој ерудицији. Увијек јасно усмјерен ка задатом истраживачком циљу, стручно и аналитички опремљен богатством познате и нове фактографије која својим обиљем каткад пријети тешком уклапању у цјелину, овај аутор има особит осјећај за простор и вријеме, за појединачно, посебно и опште, потврђујући мноштвом синтетичких радова да се ради о изузетном познаваоцу тајни стручног и научног стваралаштва.

Да бисмо, колико толико, били на трагу хетерогених сазнања и интересовања овог аутора, чији научни и стручни опус измиче могућности анализирања остварених резултата, назначених питања и предложених рјешења, определијели смо се за једно подручје његових интересовања које је, чини нам се, у самој сржи овог дјела, а односи се на Цетиње и цетињски крај. У бављењу овом темом, привлачном и изазовном за бројне домаће и иностране ауторе који су остварили драгоцјена сазнања у историографским, књижевним и умјетничким дјелима, проучавајући културну баштину Цетиња од његовог настанка до савремености, Д. Мартиновић је својим педесетогодишњим интензивним, богатим и садржајним радом постао хроничар родног града, бавећи се спознајама свеколиког значаја Цетиња у прошлости и савремености Црне Горе у историјском, културолошком, професионалном и друштвеноекономском смислу. Сабирајући вишедеценијско сазнање о проучавању Цетиња и цетињског краја, аутор у књизи „Камени престо слободе” констатује: „Цетиње је као вишевијековна пријестоница Црне Горе од средине минулог стољећа било предмет проучавања разних журналиста, публициста, путописаца и књижевника, као и више научника разних профила. Поред низа новинара, публициста, путописаца и књижевних посленика, о Цетињу и његовој околини — Цетињском крају, писали су многи аутори — домаћи и страни — географи, геолози, педолози, ботаничари, спелеолози, археолози, историчари и други стручњаци и оставили нам у насљеђе бројне студије, расправе, чланке и прилоге обзнањене поглавито у периодици (часописима и листовима), на нашем и страним језицима. Нажалост, цјеловита библиографија о Цетињу и цетињској регији није ни до данас написана, што није разумљиво када се зна да је током пола миленијума Цетиње било средиште и синоним црногорске државе; центар политичко-дипломатске и културне историје, административно-управно и војно-стратегијско средиште, жижа просвјете; бастижон и нуклеус вишевијековне борбе за очување слободе и независности против бројних освајача са Истока и Запада, па је о тим његовим функцијама и историјској улози много писано...”

Упорно изграђујући сопствени стручни и научни кредибилитет од дипломског рада на Природноматематичком факултету у Београду 1956. године под називом „Цетињско поље — постанак и физичко-географске особине”, до последње монографије „Цетиње бунтовно и револуционарно” из 2003. године, Мартиновић се бавио готово свим питањима Цетиња тако често, упорно и дјелатно да је, полазећи од географско-историјских садржаја остварио богато и кохерентно дјело у коме су преплетени најзначајнији садржаји овог града и његове околине из културне, просвјетне,

конфесионалне, етничке, демографске, државне, националне и институционалне прошлости. Готово да нема питања из наведених тематских области да је промакло пажњи овог ствараоца, аутора прве докторске дисертације о Цетињу (1974), који укупну баштину овог града од настанка (1482) до савремених збивања валоризује богатећи сазнајну ризницу о њему, али истовремено као ангажовани научни и политички дјелатник, упозорава, критикује и предлаже конструктивна рјешења.

Студије, расправе, чланци, прилози и критички осврти у многим часописима, зборницима са научних скупова, посебним издањима и штампи, у библиографији овог аутора посвећеној Цетињу и цетињском крају чине особен мозаик који се просторно и временски стално прожима и допуњава. У том сазнајном ланцу надахнуто сплетеном, свакако посебан значај имају монографије: *Цетиње — постанак, развој и туристичке могућности* (1977), *Цетиње: споменици архитектуре* (коаутор Урош Мартиновић — 1981), *Цетиње град херој* (1983), *Туза феникса — Мирнодопска деградација Цетиња* (1997), *Камени престо слободе — географско-историјска студија цетињског краја* (1999) и *Цетиње бунтовно и револуционарно* (2003).

Подсјећајући на своје непрекидно интересовање за Цетиње, у *Аутобиографији* (2004) аутор ових монографија констатује: „Од првих мојих написа — прилога, чланака и расправа о Цетињу, написаних прије више од три деценије, темом Цетиња сам стално преокупиран. Моје стручно и научно интересовање за настанак насеља, за физичко-географске феномене, за антропогеографске појаве, за становништво и истакнуте појединце — креативне личности — домицилне, извањце и странце, за привредне дјелатности, просвјету и школство, просвјетнике, културу и културне институције, културне ствараоце, здравство и запажене здравствене раднике, саобраћајну инфраструктуру и друго — током четрдесет и више година било је перманентно. Моја библиографија садржи пописе цетињских тема бројних и разноврсних. Седам-осам монографија о граду под Ловћеном чине га научно највише проученим градом у Црној Гори. Постанак, развој и функције, споменици архитектуре (и културе), историјска прошлост, учешће у народној револуцији (1941-1945), поједини облици друштвене свијести и надградње, културне установе (Градска библиотека и читаоница ‘Његош’, Државна библиотека Црне Горе, КУД ‘Његош’) преко 100 појединаца у осам књига ‘портрета’, неколико опсежних монографија о истакнутим појединцима (Јован Павловић, Нико Симов Мартиновић, Саво Матов Мартиновић, Митар Бошков Мартиновић) и још много сегмената о Цетињу — даје слику о томе колико сам потомству оставио у наслеђе о граду у коме сам провео најљепше стваралачке године, читав свој живот.”

Као директор двије значајне цетињске установе — Гимназије и Централне народне библиотеке Црне Горе, веома успјешан организатор стручног, педагошког и образовног рада, руководилац научних пројеката и одговорни уредник низа издања (зборника, библиографија и часописа) и плодан стваралац, Мартиновић је својим радовима из набројених тематских интересовања обогатио феноменологију цетињског краја сазнањима о институцијама знаменитих политичких, националних, културних, духовних установа и о биобиблиографијама знаменитих личности. Од изузетног значаја су кохерентне реконструкције настанка и рада образовних, културних, научних и умјетничких установа, живота знаменитих личности, еминентних посленика у науци, политици, војсци, књижевном и умјетничком стваралаштву и свакодневном животу Цетиња и Цетињана опхрваних, како би аутор рекао, заводљивом прошлошћу, тегобном савременошћу и неизвјесном будућношћу. Као савременик друштвено-политичких и културних збивања од престанка његове функције главног града Црне Горе, аутор се у улози педантног хроничара позабавио готово свим питањима која су утицала на промјену његовог значаја преласком већине установа у Титоград (Подгорицу). Наводећи углавном политичке околности у којима су поједине установе измјештене са Цетиња, након чега је овај град од административно-управног центра претваран у индустријски, без добрих комуникација, Мартиновић сагледава његову савременост која доиста опомиње и упозорава тако да и најзлобније не оставља равнодушним.

Да вријеме гради, развија и унапрјеђује, али и разграђује, свједочи Цетиње у којем је настало све што чини град градом, државу државом, народ народом и становништво грађанством у правом смислу ријечи. Поступно и упорно од дворца и манастира оснивача града Ивана Црнојевића, градило се мукотрпним трудом, често рушено злобним освајачким хиром, Цетиње — државно, културно, духовно и административно средиште Црне Горе. Сумирајући његов значај од настанка до средине минулог вијека, Мартиновић подсећа да се не заборави град који симболизује и чува слободарске традиције Црне Горе. Управо стога и констатује: „Његова историјска улога, као најважнијег политичког средишта током четири и по стољећа, чинила га је једним од значајних политичких пунктова на Балкану из којег се руководило народном борбом против Отоманске империје и других бројних нерепијатеља... Ка Цетињу су ‘упирали’ погледе не само окупирани крајеви са црногорским живљем, већ и остале потлачене сусједне области... Иако бројем становника мала, Црна Гора и Цетиње

као њен пријестони град и политичко средиште, особито у XIX вијеку уживали су велики углед у јужнословенским и словенским крајевима.”

Као урбано средиште, Цетиње се развијало у складу са стално увећаваним политичким, војним, економским, просвјетним, дипломатским, културним и здравственим потребама црногорске државе. Од шездесетих година XIX вијека до Другог свјетског рата, настанак оваквих установа управо свједочи о особитој и нетипичној архитектури овог града. Она се препознаје у градитељским стиловима од Биљарде, Локанде, преко дворца краља Николе, Ђевојачког института, Плавог дворца, Владина дома, Зетског дома (позоришта), посланстава, банске управе и хипотекарне банке. Крајем XIX вијека интензивирана је изградња јавних објеката у којима су смјештене значајне установе. Тако су у позоришној згради Зетски дом (1884-1888) смјештене Цетињска читаоница (1878), Музеј (1890), Државна јавна библиотека (1893). Велика касарна за војску — Војни стан (1896) и Аустроугарско посланство (1899), као и здања осталих — руског (1903), италијанског (1909), француског (1910), енглеског (1912) и зграда црногорског парламента — Владин дом (1910), употпуњују градитељску разноврсност.

Готово да нема иоле значајнијег објекта и записа о Цетињу, о овим и другим установама, а да није обухваћен радовима овог аутора који не крије да осјећањима поноса прати успон и значај Цетиња, али и да опором и с нескривеним жаљењем указује на људску небригу и злоупотребе настале девастацијом и деградирањем овог града. Тај процес започет сељењем политичких, научних, управних и образовних установа педесетих и шездесетих година (Влада, министарства, Народна скупштина, Историјски институт, Виша педагошка школа...), уз претварање Цетиња у привредни центар за производњу хладњака, електроопреме и обуће, пресудно је утицао на културу живљења, схватања и промјену менталитета. Цетиње је губило старе навике и постајало град прошлости. У њему и околним селима настале су динамичне друштвено-економске промјене које се огледају у депопулацији руралних насеља и слабењу традиционалне пољопривредно-сточарске производње.

У годинама привредне рецесије, пропасти социјалистичког модела и разарања Југославије у грађанским ратовима, Цетиње је потпуно маргинализовано и данас већина његовог становништва живи на самом рубу егзистенције. Свикнуто на побједе и поразе, успон и застоје, Цетиње има прошлост као једину сигурност, а на будућност се, последице свега што му је узето и што је небригом својих грађана изгубило, мора чекати. Мартиновићева „Туга феникса” о томе убједљиво свједочи, упозорава и опомиње.

